

ковельчани в історії України та Волині: матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права. – Луцьк, 2003. – Ч. 1 – С. 157-158.

10. Андреева Т.П. Й.К.Пачоський – дослідник природи Волині // Історія міст і сіл Великої Волині: наук. зб. «Велика Волинь». – Житомир, 2002. – Т. 25 (Ч.2) – С. 9-11.

11. Андреева Т. Про роботу Волинського краєзнавчого музею в післявоєнні роки (1944-1961) // Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб. – Луцьк, 1999. – Вип. II. – С. 27-29.

12. Андреева Т. Спогади про пережите: з історії Колодязнен. літ.-мемор.музею Лесі Українки // Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури: матеріали Всеукр.наук.-практ.конф. – Луцьк, 2001. – С. 106-110.

13. Андреева Т.П. П.А.Тутковський – дослідник природи Волині // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краєн і людських документах. – Луцьк, 1999. – Т. III. – С. 265-267.

14. Андреева Т. Унікальні матеріали із Вроцлава / Віче. – 1997. – 9 жовт.

15. Андреева Т. Учений, що дав ім'я волощці / Волинь. – 2002. – 14 лют.

16. Гатальська Н. 22 листопада – 80 років від дня народження Т.П. Андреевої (1928-2005) – музеєзнавця, лесезнавця, волинського краєзнавця // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2008 рік. – Луцьк, 2007. – С. 158-162.

17. Гатальська Н. Любити Волинь по-чернігівськи // Слово Просвіти. – 2004. – 13-19 трав. – (Ч. 20). – С. 11.

18. Гатальська Н. Пам'ять невтомної музейниці гідна премії її імені // Волинь. – 2008. – 22 лист.

19. Нагорна О. Хроніка громадського музейного будівництва // Педагогічний пошук: наук.-метод.вісник. – Луцьк, 2003. – № 3 – С. 68-73.

20. Олешко В., Савчук Л., Андреева Т. Каталог гербарію Стефана Мацка та Йозефа Панека: із фондів Волин.краєзн. музею. – Луцьк, 2005. – С. 582.

Гатальская Н.Г. Северщина подарила Волини известного музейщика

Статья посвящена жизненному пути, научной и общественной деятельности известной волинской музейщицы, уроженки Северщины Т.П. Андреевой (1928-2005). Рожденная на Черниговщине, она посвятила свою жизнь Волини, развитию музейного дела, сбору, охране и сохранению достопримечательностей природы, истории и культуры региона. На Волини чтят память неутомимого исследователя, оставившего значительный след в отечественном краеведении.

Hatal's'ka N.H. Siverschina gives outstanding museum worker to Volyn region

It goes in a report about a vital way, scientific and public activity of the well-known Volyn research worker – museum worker, a woman who was born in Severs region T.P. Andreeva (1928-2005). Giving birth in Chernigiv, she devoted her life to Volyn region, to the development of museum business in our edge, to the collection, guard service and maintenance of the sights of nature, history and culture. They respect the memory of tireless research worker, who left a noticeable track in the domestic country studying.

ХОЛОДНА ТА ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. З КОЛЕКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА У м. ПУТИВЛІ

Стаття присвячена висвітленню колекції холодної та вогнепальної зброї кінця ХІХ – початку ХХ ст. з фондів Державного історико-культурного заповідника у м. Путивлі, питанням її вивчення та застосування.

В кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Путивльський повіт входив до складу Курської губернії. Цей період характеризувався особливо бурним зростанням промисловості, в яку активно упродовжувалася електрична енергія. Відбувалася механізація виробничих процесів, а стрімкий розвиток транспортної галузі давав поштовх для застосування двигунів внутрішнього згорання.

Соціально-економічні умови не могли не вплинути і на методи підготовки та способи ведення війн. У ті часи широко використовувалися різні види бойової техніки, яка швидко удосконалювалась. Тільки за перші 20 років ХХ ст. були створені різноманітні зразки автоматичної стрілецької зброї, бронемашини, бойові літаки, танки, вогнемети, отруйні речовини, міномети, гранатомети, підводні човни та багато інших видів бойової техніки. Широко стали використовувати кулемети сучасного типу. Створення автоматичної зброї стало можливим завдяки винаходу унітарного набою – металевої гільзи з твердою оболонкою із мельхіору.

На озброєнні російської армії в цей час знаходилися холодна та вогнепальна зброя, захисне спорядження. Холодна зброя мала різнобічну конструкцію. Тоді ж вона була не тільки засобом озброєної боротьби, а й видом нагороди за бойові заслуги. При цьому її деталі могли оздоблюватися золотом, дорогоцінним камінням або золотим лавровим листям, але через це вона не втрачала своїх бойових якостей.

Однією з найбільш розповсюджених нагород кінця ХІХ – початку ХХ ст. вважається так звана золота зброя – шабля або шпага з позолоченим ефесом та чеканним написом на захисній чашці чи дужці «За храбрость». Такою нагородою був відзначений уродженець Путивльського повіту Микола Андрійович Курносів [1].

В експозиції Путивльського краєзнавчого музею знаходяться наступні види холодної зброї: рапіра, палаш, тесак, шабля, багнет. Зупинимося на їх описі, застосувавши як загальні, так і конкретні дані.

Рапіра має довгий вузький (гранований) прямий клинок і руків'я з гардою, яка повністю прикриває руку. Клинок складається з сильної (оборонної) та слабкої (наступальної) частин. Англійська бойова рапіра ХІХ ст., що представлена в експозиції (КВ-

671, інв. № 160), – однолезовий тригранний клинок з одним долом та загостреним кінцем довжиною 16 см. Ефес з широкою гардою. Довжина зброї – 110 см, довжина клинка – 88 см [2].

Палаш – холодна рубляча та колюча зброя з прямим і довгим однолезовим клинком у металевих піхвах. Він з'явився у XVI ст., поступово витіснивши меч. З XVIII ст. у Росії палаш став на озброєння кірасирських полків гвардійської кавалерії. Цей вид зброї носився на поясній портупеї. У кінці XIX ст. палаш був офіційно знятий з озброєння і залишився тільки у 1-й гвардійській кавалерійській дивізії. Загальна довжина палаша, який представлений в експозиції, – 87 см, довжина клинка – 82 см [3].

В музеї можна побачити піхотний тесак (КВ-670, інв. № 208) з викривленим двосічним клинком, двома долами та руків'ям. Руків'я пряме, залізне. З обох його боків прикріплені дерев'яні щічки. Загальна довжина зброї – 58 см, ширина – 3,5 см [4]. В озброєння російської армії тесак увійшов у середині XVIII ст. і став застосовуватись замість шпаги в артилерії, а з початку XIX ст. – замість шаблі у піхоті та інженерних військах. Призначався він для самозахисту, а також використовувався при саперних та інженерних роботах.

Одним із сучасних видів озброєння того часу була шабля – рубляча зброя з вигнутим клинком зі сталі, булату чи заліза, довжиною не менше 90 см. На Русі вона увійшла у військову справу значно раніше, ніж у Західній Європі, де до XV ст. включно головною холодною зброєю залишався меч. Її залишки знаходять у курганах X – XI ст.

Експозиція музею презентує шаблю російську (КВ-667; інв. №-1717) початку XX ст. Вона має викривлений клинок, загострений на кінці. Між клинком та ефесом розташоване фігурне перехрестя у вигляді завитка. Зверху на перехресті напис, вибитий пуансоном : «Бр. Юдиныхъ – Москва». Руків'я дерев'яне, прикрашене насічками. Піхви залісні з двома гайками, кільцями та гребінцем. Загальна довжина зброї – 95 см, довжина клинка – 85 см, ширина у п'яти – 3 см [5].

До холодної колючої зброї відноситься багнет, який приєднували до гвинтівки. В Росії його почали використовувати на початку XVIII ст. Багнет, що знаходиться у музейній збірці (КВ-18; інв. №-31), має довжину 58,5 см [6].

Напередодні Першої світової війни озброєння армій різних держав не відрізнялось різноманітністю, але ж магазинні гвинтівки, кулемети та скорострільна артилерія значно збільшували вогневу міць військ. В колекції ДІКЗ у м. Путивлі можна знайти зразки вогнепальної зброї того часу: револьвери «Сміт-Вессон», «Велодог» та системи Наган; гвинтівки Мосіна, Маузера; кулемет Максим.

Револьвер – це ручна вогнепальна зброя, призначена для особистого захисту на близьких

Холодна зброя

відстанях (20-40 м). Його головною особливістю є розташований позаду ствола обертовий барабан з кількома коморами для набоїв. При обертанні барабану кожна з комор по черзі устанавлюється проти ствола, набій спалахує в коморі від удару курка по капсулю та посилає кулю у ствол. Револьвери, як магазинний вид зброї, містили запас набоїв в обертовому барабані, що мало особливо важливе значення для самозахисту на близьких дистанціях. Маючи револьвер, можна було продовжувати стрільбу до повного використання всіх набоїв барабану.

У 50-х – 60-х роках XIX ст. за кордоном стали широко застосовувати револьвери різних систем: Кольта, Лефосе, Лепажа та ін. Російські ж війська мали на озброєнні лише гладкоствольні пістолети, які заряджалися з дула. Їх система за влучністю та швидкістю стрільби сильно поступалася новітнім зразкам іноземних армій. Лише у 1871 р. були введені на озброєння револьвери системи Сміта-Вессона зразка 1869 р. Даний револьвер представляє зразок з розсувною рамкою, де видалення гільз проводиться за один прийом при розщепленні ствола з коробкою, центральним боєм, барабаном з шістьма коморами. До нього додавався металевий набій системи Бердана вагою 9 г. В експозиції представлений револьвер системи Сміта-Вессона (КВ-2882; інв. №-207) зразка 1880 р. Його калібр – 10,6 мм, вага – 1,1 кг, довжина дула – 16,7 см, загальна довжина – 32,5 см. [7].

Через деякий час в озброєнні російських військ відбулися зміни. Револьвер Сміта-Вессона був замінений револьвером системи Нагана, який відрізнявся від попередніх зразків простотою будови, меншою кількістю частин, влучністю та легшою вагою. Він мав нарізне дуло (4 нарізи), барабан (7 комор для набоїв), рамку, щічки руків'я. В експозиції музею представлений револьвер системи Нагана (КВ-4089; інв. №-818) довжиною 23 см і калібром 7,62 мм [8]. Поряд можна побачити бельгійський револьвер «Велодог» (КВ-4229). Його перший зразок, випущений у 1894 р. у Франції,

Револьвери

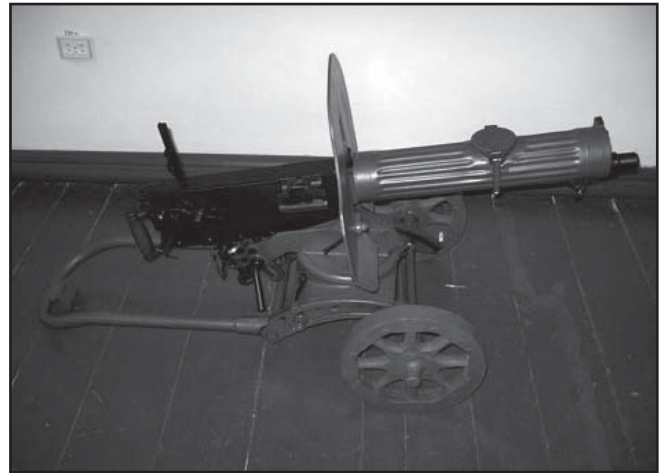
призначався для захисту велосипедистів від собак. З часом «Велодог» став зброєю самозахисту. Експозиційний револьвер довжиною 13 см має зверху напис «FRANCOTTE A LIEGE», що вказує на його виготовлення відомою бельгійською збройною фірмою «Франкотт» [9].

Важливим етапом в удосконаленні стрілецької зброї став винахід магазину, що дозволило збільшити число набоїв, які знаходилися у солдат, до 100-200 шт. Вперше магазинні гвинтівки були застосовані в період громадянської війни у Північній Америці 1861-1865 рр.

16 квітня 1891 р. у Росії була прийнята на озброєння гвинтівка калібру 7,62 мм, яка отримала назву руської 3-лінійної гвинтівки. Її винайшов видатний тульський майстер, капітан Сергій Іванович Мосін, тому з часом у назві закріпилося прізвище автора. Довжина гвинтівки – 123 см, бойова скорострільність – 10-12 пострілів за хвилину, прицільна дальність – 2000 м, гранична дальність польоту кулі – 3 км. Вона складається із дула, ложа, прибору, прицілу з мушкою, замка для спалахування набою, затвору. Ложе виготовлялось з берези або горіху. Набої розташовувалися у плоскій, відкритій зверху коробці – магазині, який знаходився в середній частині гвинтівки безпосередньо за казенним зрізом дула. Магазин заряджався з обойми на п'ять набоїв шляхом вкладання їх один за одним. Гвинтівка С.І. Мосіна зразка 1891 р. була на озброєнні в

Гвинтівки

Кулемет

російській, а потім Червоної Армії. Згодом на її базі був створений карабін для спеціальних родів військ (кулеметників, кавалерії, артилеристів та ін.). Вона мала удосконалений випуск у 1910 р., 1930 р., 1933 р. У 1930 р. модернізовану трьохлінійку стали називати «7,62-мм гвинтівка зразка 1891/1930 років». Ця гвинтівка залишалась на озброєнні Червоної Армії і в роки Великої Вітчизняної війни [10]. У фондовій колекції зберігається гвинтівка Мосіна (КВ-4227).

Експозиція музею містить і німецьку магазинну гвинтівку Маузер зразка 1898 р. (КВ-16461; інв. №-7). Калібр гвинтівки – 7,92-мм, довжина дула – 74 см, загальна довжина – 150 см, вага без багнета – 4,1 кг. Вона, на відміну від гвинтівки Мосіна, була зручніша у користуванні і мала простий затвор, а її магазин заповнювався за допомогою обойми. Патрони в магазині розташовувалися у шаховому порядку. У 1898 р. такими гвинтівками почали озброювати німецьку піхоту, егерів та стрільців, завдяки чому вона отримала широке розповсюдження не тільки серед військової, але й серед мисливської та спортивної зброї [11].

У кінці XIX ст. з'явилися перші зразки нової автоматичної зброї, але вони ще не могли конкурувати з магазинними гвинтівками, які досить довгий час залишалися на озброєнні армій різних країн.

З перших років XX ст. у стрілецькому озброєнні особливе місце почав займати новий вид зброї – кулемет. Його перший зразок, що з'явився у 1883 р. і швидко знайшов своє розповсюдження, належить американському винахіднику Хайрему Максиму. Експерти російського військового департаменту зробили перше замовлення Максиму у кількості 12 одиниць, а протягом 1897-1904 рр. морський флот замовив і отримав ще 291 кулемет. Станковий кулемет неодноразово модернізувався, останній раз – у 1941 р. У краєзнавчому музеї представлений кулемет системи Максим (КВ-16452; інв. №-3) 1944 р. Калібр – 7,62-мм, довжина – 1067 см, довжина дула – 721 см, маса – 64,3 кг [12].

Музейна колекція Державного історико-культурного заповідника м. Путивль дає можливість ознайомитись з основними зразками холодної та вогнепальної зброї, які знаходились на озброєнні російської армії кінця XIX – початку XX ст.

Посилання

1. Сумщина в іменах. – Суми, 2004. – С. 243.
2. БСЭ. – М., 1975. – Т. 21. – С. 461.
3. БСЭ. – М., 1975. – Т. 19. – С. 96.
4. БСЭ. – М., 1976. – Т. 25. – С. 512.
5. БСЭ. – М., 1975. – Т. 22. – С. 477.
6. БСЭ. – М., 1976. – Т. 29. – С. 507.
7. Благовестов А.И. Стрелковое оружие. – Минск, 2004. – С. 110.
8. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
9. Жук А.Б. Стрелковое оружие. – М., 1992. – С. 81.
10. Тикич В. Честь и слава пехоты. – М., 1986. – С. 80.
11. http://ru.wikipedia.org/wiki/Mauser_98.
12. <http://oruzheika.narod.ru/pul/p0d.html>.

Сокунов О.И. Холодное и огнестрельное оружие конца XIX – начала XX ст. из коллекции Государственного историко-культурного заповедника в г. Путивль

Статья посвящена коллекции холодного и огнестрельного оружия конца XIX – начала XX ст. из фондов Государственного историко-культурного заповедника в г. Путивле, вопросам её изучения и применения.

Sokunov O.I. Side and plain arms at the end of the XIX-beginning of the XX centuries, from the collection of the Putivl' State Historical and Cultural Reserve

The article is devoted to side and plain arms at the end of the XIX-beginning of the XX centuries, from the collection of the Putivl' State Historical and Cultural Reserve.

Л.М. Попова

ДО ПИТАННЯ МУЗЕЙНОГО ФОНДОВОГО ДІЛОВОДСТВА

Діловодство передбачає використання існуючих форм. Але в документації кожного музею є певні відмінності, які потребують відповідного коригування.

У статті подані пропозиції щодо ведення найголовніших музейних книг – інвентарних та книги надходжень, правки в оформленні фототеки та деяких журналів обліку.

Музейне фондове діловодство передбачає використання усталених термінів, уніфікацію і структурування документів та підлаштування їх до певних організаційних вимог. У кожному музеї є свої стандарти та вимоги до оформлення і ведення облікової документації. Попри однакові позиції, як-то «шапочка» (назва), кількість колонок, пунктів тощо і їх заповнення, існують значні відмінності, які продиктовані і реаліями сьогодення, і часом.

Опрацьовуючи документи обліку за попередні десятиріччя, наукові співробітники відділу фондів користуються документами, які були оформлені

тодішніми музейними працівниками (часто без дотримання інструкцій і форми): польовими (колекційними) описами, інвентарними карткам, актами прийому, надходжень, видачі, звірки, передачі, інвентаризації тощо.

На даний момент назріла необхідність виробити оптимальні параметри оформлення поточної і архівної музейної (фондової) документації, якими б послуговувалися в межах одного музею для нівелювання різночитань і плутанини в обліку.

Польові (колекційні) описи

Польові описи (за минулі роки), які були переплетені в палітурних майстернях для створення фондового архіву, утворили велику (об'ємну) кількість архівних книг-реєстрів внаслідок того, що бланки польових (колекційних) описів друкувалися у великих форматах (А-3). Після заповнення цих документів залишалася велика кількість (іноді до половини всього об'єму) незаповнених сторінок. Це призвело до збільшення кількості документації як такої, і ускладнення пошуку необхідних даних. Для вирішення цієї проблеми пропонується використовувати ті ж самі бланки, тільки у форматі А-4. Це надасть ряд переваг:

- при неправильному заповненні не потрібно буде переписувати частину (або й увесь) документ, а лише сторінку з помилкою; скріпки з успіхом замінили скоби степлерів, і таким чином пронумеровані аркуші надійно скріплюються в один документ;

- зменшиться кількість аркушів, отже і сам об'єм архівних документів та площ, які вони займають на полицях, що надасть можливість більш компактного їх розміщення;

- при створенні єдиного зразка бланку титульної сторінки польового (колекційного) опису буде можливість, по-перше, візуально відрізнити документи, по-друге – уніфікувати заповнення необхідних пунктів для полегшення пошуку, обліку, статистики.

На титулі польового опису, окрім загальноприйнятих даних (як-то назва музею, номер польового (колекційного) опису, де, коли і ким придбано, номери і дати актів і угод, ціна, відповідальний за закупку), необхідно ввести в друкованому наборі пункти, які вручну пишуться на кожному такому документі під час прийому у фонди: № протоколу і дата, акт надходження і дата, порядковий номер у книзі надходження (КН), номер польового (колекційного) опису, у який фонд поступають предмети (основний, науково-допоміжний, реквізитний) і їх кількість у кожному фонді та загальна кількість. Крім того, польовий (колекційний) опис завіряється печаткою музею згідно інструкції (п. 2.2.12), для чого теж потрібно передбачити місце.

Пункт «Історико-побутове значення» при заповненні польового опису зазвичай ігнорується,